

Klâsik Türk Şiirinde Bir Sembol Dili Olarak “Kına”

Gülçin TANRIBUYURDU
Ar. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak.
gtanribuyurdu@yahoo.com.tr

Öz

Kültürümüzde renk verici özelliğinden dolayı elleri, ayakları, saç ve sakalları renklendirip süslemek, aynı zamanda tedavi etmek amacıyla kullanılan kınanın, kötülüklerden korunmak üzere mutluluk, şans ve bereket tılsımı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kınanın, dinimizde de kabul gören yönü, onu zihinlerde koruyucu bir maddi kültür ögesi, şans getiren bir unsur olarak şekillendirirken, ona girilen işin hayırla sonuçlanması adına uygulanan koruyucu bir tılsım misyonu da yüklemiştir. Kınanın kültürümüzdeki önemi, büyük ölçüde “adanmışlığı” ifade eden sembolik bir vasıf kazanmasından ileri gelmektedir. Bu çalışmada, klâsik şiirimizde toz halindeki şekliyle yeşil, yakıldıktan sonraki kızıl rengi dolayısıyla çeşitli benzetme unsurlarıyla birlikte sunulan kınanın, öncelikle süslenme ve tedavideki rolü ele alınacaktır. İlerleyen bölümde ise özel gün ve merasimlerdeki bereket, uğur ve sevinci ifade eden sembolik değeri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kına, Maddi Kültür, Sembol, Süslenme, Tedavi.

Henna As a Symbol Language of Classical Turkish Poetry

Abstract

Henna is used for coloring and beautifying hands, feet, hairs and beards for its pigmentary nature and also for treatment and it is known that henna is used as the spell of happiness, chance and fertility for protection against evilness. Religiously accepted aspect of henna has shaped it as a protective and material element of culture that brings luck and brought a mission of protective spell for favorable conclusion of attempts. Importance of henna in our culture arises from its symbolic characteristic that mainly expresses “commitment”. This study will firstly discuss the role of henna, which is presented with various metaphors in our classical poetry for its green color in the state of powder and red color after being applied, in cosmetics and treatment. In the following section, its symbolic value expressing fertility, luck and joy in special days and ceremonies will be explained.

Keywords: Henna, Material Culture, Symbol, Toilet (beautify), Cure.

Giriş

Bir toplumun, nesilden nesile aktararak sürdürdüğü yaşam biçimin toplamı olarak tanımlanabilecek kültür; maddi ve manevi unsurlar ile inanç ve uygulamaların bireyler arasındaki sosyal etkileşim sonucu örgütlenmesidir. Kültürün en önemli yapı taşlarından olan gelenek ve görenekler ise toplumdaki çözümleri önleyen ve bu yolla toplumu oluşturan bireyleri ortak bir paydada toplayarak bir arada tutan değerlerdendir.

Kına yakma geleneği ve bu gelenek çerçevesinde kültürel bellekte yer etmiş uygulamalar, Türk kültürü açısından önem arz etmektedir. Günümüz sosyal yaşamında da en canlı pratikleri ile temsil edilen bu gelenek, gelin kızın ve damadın elindeki şekliyle düğünlerimizin vazgeçilmezlerinden olmayı sürdürmektedir.

Kınanın kültürümüzdeki önemi, büyük ölçüde “adanmışlığı” ifade eden sembolik bir vasıf kazanmasından ileri gelmektedir. Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal bir güce yönelik niyette bulunmak, kutsal sayılan bir şey uğruna kendini feda etmek, ant niteliğinde söz vermek anlamında kullanılan adama ve kurban vermenin ilk şekillerine animizmde rastlanır. “Ruhun öldükten sonra da var olduğu düşüncesi temelinde şekillenen animizmde ruh, insanların etrafında dolaşan, onlara müdahale eden doğüstü bir hal alır. O zaman bu ruha adaklar adamak, dualar etmek, kurbanlar kesmek eylemleri başlar ki bunlar dinin temel öğelerindendir. Bu bağlamda Türkler, Tanrı’yı memnun etmek, onun rızasını kazanmak ve isteklerini O’na kabul ettirmek için kurbanlar kesip saçı saçmışlardır” (Kalafat, 1990: 95). Ataların takdisine dayanan atalar kültüründe de atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede geride kalanlara yardım edeceği inancından hareketle, ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurbanlar sunulmuştur. Gök Tanrı’ya kurban sunma ritüeli de evrensel harmoniyi korumak için yapılmış, kozmosla insanlar, Tanrı ile yaratılanlar arasındaki mevcut bağı pekiştirmiş, toplum Tanrı ile tatminkâr ilişkilerini korumayı, sürdürmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu dinî-ritüel içerikli tören, toplumun mevcutluğunun garantisi fonksiyonunu da üstlenmiştir (Bayat, 2007: 234). Bu bağlamda Doğu kültüründe avuçların, tırnakların, saçların ve ayakların boyanması ve süslenmesi maksadıyla kullanılan kınanın adanmışlığı sembolize etmesi ona manevi bir değer kazandırmakta ve onu kutsala yaklaştırmaktadır. Zira gelin kız, eline yakılan kına ile kocasına ve evine, askere gidecek genç vatanına, kurbanlıklar ise üstlerine yakılan kına ile Tanrı’ya adanırlar.

Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz olarak tanımlanan kına, Arapça hunnâ sözcüğünden dilimize geçmiştir. Çiçekleri beyaz ve deste şeklinde olan kına, güzel kokuludur. Yaprakları ise basit ve tırtıksızdır. Kuzey Afrika, Mısır, İran ve Hindistan’da toprağın elverişli olduğu yerlerde yetişir (Ruska, 2001:

6, 709). Renk verici özelliğinden dolayı süs unsuru olarak kullanılan kınanın, kötülüklerden korunmak üzere şans ve bereket tılsımı olarak, ayrıca ağrı azaltıcı ve sakinleştirici özelliğinden dolayı da tedavi edici bir madde olarak kullanıldığı bilinmektedir (Soysaldı v.d., 2009: 237). Pakalın'ın verdiği bilgidende, eskiden kâğıtların «ahar» sürülmeden evvel kına ile boyandığı anlaşılmaktadır (1998: 52).

Toz halindeki şekliyle yeşil, yakıldıktan sonra ise al olan kına, her iki rengin de kültürümüzdeki taşıdığı değeri temsil eder niteliktedir. Yeşil rengin değeri, köken itibarıyla Tanrı Ülgen'in koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan, bitkilerin büyüüp yetişmesini düzenlediğine inanılan Yaşıl'a bağlanmaktadır. Ayrıca Şaman törenlerinde Şaman'a gök yolunu gösterdiğine inanılan bir ipin üzerindeki yeşil, kırmızı, sarı ve beyaz bezlerden yeşil olanın Doğu'nun sembolü olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Sonraki süreçte Göktürkler'de hâkimiyet sembolü olan bu renk, İslamiyetle birlikte Hz. Muhammed'in üç sancağından birinin rengi olarak manevi bir anlam da kazanmıştır (Genç, 1999: 31-32). Ateş kültü ile bağlantısına işaret edilen al ise koruyucu ruhla ilişkilendirilmiş, hâkimiyet, güç ve otoriteyi temsil etmiştir. Yakılan kınanın al rengi, aynı zamanda sevinç ve gönül hoşluğunun da göstergesi olarak ona bu bağlamda sembolik değer kazandırmıştır (Genç, 1999: 17). Dede Korkut hikâyelerinde, Kambüre Bey oğlu Bamsı Beyrek'in evlendiği gece düşmanlar tarafından tutsak edilmesi sonucu anne, baba ve gelin kızın yaşadıkları acıyı ifade eden yas manzarası bu bağlamda önemlidir: "Beyregün babası, kaba saruk götürüp yire çaldı, tarttı, yakasın yırttı, oğul oğul diyüben böğürdi zarlık kıldı. Ağ pürçeklü anası buldur buldur ağladı gözinün yaşın dökdi, acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayubanı sıklayubanı ivine geldi... Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu" (Ergin, 2009:130).

Bir maddi kültür ögesi olarak ninnilerden bilmecelelere, türkülerden tekerlemelere kadar anonim halk edebiyatı ürünlerinin hemen hepsinde yer alan kına, bir süs unsuru olmaktan ziyade yukarıda da söz konusu edilen sevinç ve gönül hoşluğunu ifade etmek üzere bir sembol olarak kullanılmıştır. Söz gelişi aşağıdaki ninni örneğinde kına, yeni doğmuş bebeğin masumiyeti ve doğumundan duyulan sevinci dile getirmek üzere kullanılmıştır. Dandini dandini danalı bebek / Beşiği yeşile boyalı bebek / Uyusun uyusun büyüsün / Parmakları kınalı bebek (Çelebioğlu, 1995:123)

Klâsik Türk Şiirinde Kına

Klâsik Türk şiirinde büyük ölçüde şafağın kızılığı ve aşığın kanının sevgilinin elindeki hali şeklindeki hayallere malzeme olan kına, bu dönem şâirlerinin Osmanlı dönemi sosyal yaşamına ilişkin izlenimlerini, geleneklerimizi ve kına yakma kültürüne dair halkın belleğinde yer etmiş

uygulamaları ifade etmektedir. Şâirin kimi zaman felek tasında karıştırıp kıpkızıl bir şafağa büründürdüğü kına,

Şafak hınnâsı hurşîd ayası engüşt mâh-ı nev

Elinde hûşe-i pervânesidür ol mehûn tırnak

Mostarlı Ziyâî Div. g.223/4

kimi zaman sevgilinin yoluna kurban olan âşığın kızıl kanı olarak tasavvur edilmiş ve sevgilinin ellerini süslemiştir.

Kandadur iki eli bir hûnî-yi mekkârdur

Ellerine ol sanem yakmış degül hınnâ-yı 'îd

T. Câfer Çelebi Div. k.15/31

Klâsik şiir metinlerinde hınnâ ve hizâb sözcükleriyle karşılanan kınanın bu edebiyattaki sembolik kullanımları şu başlıklar altında incelenebilir:

1.Süslenme unsuru olarak kına

1.1.Ele yakılan kına

Doğu kültüründe ve Anadolu'da ayrıcalıklı bir yeri olan kınanın, temel kullanım amaçlarından biri bedenın çeşitli bölümlerinin süslenmesidir. İslamiyet'te de peygamberimizin hadisleriyle desteklenen kınanın bu bağlamda güzelliği artırıcı ve gençleştirici yönüne işaret edilir (<http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/2090.html>, 05.05.2015).

Kına, özellikle ellerin süslenmesi amacıyla kullanılan bir kozmetik öğesidir. Avuç içinin, parmakların, tırnakların renklendirilmesi amacıyla ele yakılan kınanın kimi zaman bir nakış gibi işlenerek bileklere kadar yakıldığı bilinmektedir. Bu noktada batılı bir seyyah, Fransız kadınının saçlarını süsleyen kınanın, Osmanlı coğrafyasında kadının tırnaklarını süslemek üzere kullanıldığını yazar (Bareilles, 2003:174). Reşat Ekrem Koçu ise, kadınlar hamamı ile ilgili geleneksel uygulamaları anlatırken hamama götürülmek üzere hazırlanan bohçanın içine saçlar, avuçlar ve tırnaklar için kına konulduğunu söyler (1947: 128).

Klâsik şiirimizde güzelin elindeki kına, onun en önemli süslerinden biridir. Ahmed Paşa aşığıdaki beytinde, fitneyi sevgilinin gözlerinin sürmesi, onun bu fitne dolu gözlerle öldürdüğü aşığının kanını da sevgilinin elinin kınası olarak tasavvur etmiştir. Sevgilinin bir vahşet timsali olarak kurgulandığı bu tabloda, estetik kurgu sevgilinin elini kınalayıp süslemek için aşığının kanından daha iyi bir malzeme bulamayacağı yönündedir.

Nâz ile çekmiş fitneyi sürme deyu gözlerine

Yakmış kanın âşıkların hınnâ deyu ellerine

Ahmed Paşa Div. g.268/2

Ele yakılan kınanın tutması için bir süre bekletilmesi gerektiği ve bu bekletilme işleminin de kına yakılan yerin üzerine bir bez bağlanarak yapıldığı malumdur. "Açılmamış gonca, eline kına yaktı; gül bahçesinin gelin süsleyicisi (onun elini) yeşil renkli bez ile bağlasa yaraşır" anlamındaki beyit, arka planda bir kına gecesi hayaliyle, gelin olacak goncanın elinin kınalanmasından yola çıkarak kınanın tutması için ele yeşil renkli bir bez bağlanması geleneğine işaret etmektedir. Beyitte goncanın kızılığı kınanın rengine, goncayı çevreleyen taç yaprakların yeşil rengi de hem kınanın yıkanmadan önceki rengine hem de ele bağlanan bezin rengine uygun düşmektedir. Zira taç yapraklar açıldığında goncanın kızıl renginin ortaya çıkması gibi kurumuş haldeki yeşil kına da yıkandıktan sonra ya da ele bağlanan bez açıldığında ortaya kınanın kızıl rengi çıkacaktır.

Sebzgûn kirpâs ile meşşâta-i gülşen n'ola

Bağlasa ebkâr-ı gonca destine yakdı hizâb

Bosnalı Sâbit Div. g.18/2

Avuçlara, parmak uçlarına ve tırnaklara yakılan kına, görsel bir güzellik yaratmak adına bazen çeşitli motifler oluşturacak şekilde yakılmış, âdeta nakış gibi işlenmiştir. Revânî, sevgilinin elindeki kınadan nakışların, âşık için yine bir hile ya da fitne unsuru oluşturmak üzere yapıldığını söylemekte ve bu konudaki endişesini dile getirmektedir. Zira sevgilinin bu düşünceyle elini kına ile süslemesi âşığın kanına girmek istemesindedir ve sevgilinin nazarında eline en çok yakışacak olan kına da budur.

Korkaram sana Revânî geçe bir nakş nigâr

Ellerin çün yine nakş eyledi hınnâlar ile

Revânî Div. g.329/6

Ellerin, özellikle de parmak uçlarının renklendirilmek üzere kına ile süslenmesi şâirlerce farklı benzetmelere konu olmuştur. Mesîhî, "Güzelin, uçlarını kınaladığı parmakları budak budak asılan üzümüne benzemiş" anlamındaki beytinde öyle anlaşılıyor ki kınalı yapınca olarak bilinen seyrek taneli, kırmızı benekli üzümünden söz etmektedir. Üzüm salkımını güzelin parmakları olarak tasavvur eden şâir, taneleri parmak uçları, tanelerin ucundaki kızılığı da kına olarak düşünmüştür. Bu noktada, üzümün yaprağı da sevgilinin eli olmalıdır.

Parmakları ucunu ki hınnâlamış nigâr

'Unnâba benzemiş ki asılır budak budak

Mesîhî Div. g.126/4

Sünbül-zâde Vehbî'nin, kınalı eliyle kadeh kaldıran bir güzeli tasavvur ettiği aşağıdaki beyti ise şarabın kızılığı ile kınanın rengi arasındaki benzerlik üzerine kurgulanmıştır. Avuç içi ve parmaklar yardımıyla kavranan içi

şarap dolu kadehin kızılığ, bir de sevgilinin avuç içi ve parmaklarındaki kınanın kızılığ ile birleşince görsel bir şölen oluşturmuş, şâir söz konusu durumu “hizâb içinde hizâb” vurgusuyla sunmuştur.

Kadeh o dest-i muhannâda başka renge girip

Bu gûne oldu dü-bâlâ hizâb içinde hizâb

S. Vehbî Div. g.15/7

1.2. Ayağa Yakılan Kına

Kınanın bedenın süslenmesinde kullanıldığı yerlerden biri de ayaklardır. Ayak parmaklarının kınalanması kültürümüze ait uygulamalardandır. Reşat Ekrem Koçu, Türk kültüründe kızların, kadınların avuçları, el parmak ve tırnaklarının yanı sıra ayak parmak ve tırnaklarının da kına ile boyandığını yazmaktadır (1947:157). Revânî'ye göre ayakların kınalanması güzelliğın alâmetlerinden ve gereklerindendir.

Geh güzeller gibi hunnâ yakuban ayağına

Saçların şâneler ü zülfine virür zîver

Revânî Div. k.4/7

(Bazen, güzeller gibi ayağına kına yakıp saçlarını tarar ve perçemlerini süsler).

Câfer Çelebi'nin güzelin elindeki kınayı gül, ayağındakini ise gelincik benzetmesiyle ifade ettiği beyti de yeni yetişen genç kızların süslenmek için ellerini ve ayaklarını kınalaması geleneğine işaret etmektedir.

Bir nigâr-ı tâzedür gülbün hizâb olmuş eli

Pâyına yakmuş şakâ'ıkdan hunnâ yine

T. Câfer Çelebi Div. k.10/14

1.3. Saça Yakılan Kına

El ve ayakların kınalanması dışında gerek yaşlılık sebebiyle beyazlamış saçı koyulaştırmak üzere renklendirilmek gerekse de saçı güçlendirmek ve saç diplerini canlandırmak için saça kına yakıldığı malumdur. Vusûlî Dîvânı'nda yer alan bir beyit, yaşlılık nedeniyle ağaran saçların koyulaştırılması için saça kına yakılması geleneğini örneklemektedir. “Dünya Zâli'nin saçları ağarmamış olsaydı sabah vakti başına şafaktan kına yakmazdı” anlamındaki beyitte dünyayı, saçlarının bembeyaz oluşu ve yaşlılığıyla edebiyatımıza konu olan Zâl'e teşbih ederek, onun ağarmış saçlarını sabahın aydınlık nuruyla anlatan şâir, tan yerinin kızılığını da Zâl'in saçlarını kınalaması şeklinde tasavvur etmiştir. Beyit aynı zamanda erkeklerin de saçlarını kınaladığını göstermesi bakımından önemlidir.

Zâl-i dehrün degül imişse ser-i mûyî sefid
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan hınnâ
Vusûlî Div. g.2/4

Saça sürülen kına, kadınlar için de bir süs unsurudur. Mesîhî, güzellerin perçemlerini kına ile süslediklerinden söz etmekte, tıpkı ellerine yaktıkları kına gibi bunun da aşğın kanından olduğunu dile getirmektedir. Aşğın türlü hilelerle kandırıp kanını döken sevgili için, aşğın aşkı uğruna döktüğü kan, eşsiz bir süstür.

Her dem nigâr perçemine hûn-ı `aşıkı
Hınnâ diyü yakınur imiş tuyduk âlini
Mesîhî Dîv. g.252/2

1.4. Sakala Yakılan Kına

Sakala kına yakmak sünnetten sayıldığı için erkekler sakallarını kına ile boyamış ve bunda dinî açıdan bir sakınca görmemişlerdir. Osmanlı dönemi tıp kitaplarından Sultâniyye adlı eserde Şîrvânî, sakala sürülen kınanın dökülmeyi önleyip sakalın çabuk uzamasını sağladığını söylerken (Aynacı, 2014: 266), Reşat Ekrem Koçu, erkeklerin ağaran kıllarından dolayı sakal ve bıyıklarını kına ile boyadığını yazmaktadır. (1947:157). Klâsik şiirimizde sakala kına sürmenin kişinin daha genç görünmesini sağladığı ifade edilir. "Ağarmış sakalını kına ile boya ki zamanın oğulları sana baba (ihtiyar) demesin" anlamındaki beyit bu kabil bir söylemdir.

Boya sakaluñ ağını hınnâ ile tâ kim
Ebnâ-yı zemân sana babadur demesünler
Hevâyî Div. g.48/4

2. Tedavi Unsuru Olarak Kına

İnsanoğlu, var olduğu günden bugüne, doğanın bir parçası olarak daha konforlu ve sağlıklı bir yaşam sürmek adına mümkün olabildiğince doğadan faydalanma yoluna gitmiştir. Beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların yanı sıra doğanın sunduğu nimetleri tedavi amaçlı olarak da kullanmıştır. Kına bu bağlamda insanoğlunun yüzyıllardır tecrübe ettiği ve tedavi amaçlı kullandığı bitkilerden biri olmuştur.

Eski Türklerde vebaya karşı kullanıldığı bilinen kına, dövülmüş rezene tohumu ile karıştırılarak başa sürülmesiyle baş ağrısı tedavisinde, kaynamış su ile karıştırılarak başa sürülmesiyle ise göz ağrısı tedavisinde kullanılmıştır (Soysaldı vd., 2009: 238). Saça yakıldığında saçı canlandırıp güçlendiren kınanın, deri üzerine sürülmesiyle mantar hastalıklarının tedavisinde de kullanıldığı bilinmektedir. El-Kânûn Fi't-Tıbb'da kınanın çözücü gücünden ve yakmadan kurutma özelliğinden söz edilmiş, damar ve

kanalları açtığı söylenerek ısıtıcı ve yumuşatıcı özelliği vurgulanmıştır (Kâhya, 2003:251). Ebvâb-ı Şifâ'da ise "hunnâyı od göynüğine yakıcağ fâide eder hoş eyler havâs-dur kim hazret-i risâlet salla'llâhu aleyhi ve-sellem bununla od göynüğine rukye ururlardı" (Yaylagül, 2010: 191) sözleriyle kınanın vücuttaki ateşi düşürücü ve serinletici özelliği ifade edilir. Mütercim Asım ise kınanın, kulunca iyi geldiğini ve çiçek çıkaran çocukların ellerine ve ayaklarına yakıldığı takdirde çiçeğin göze zuhur etmeyeceğini nakleder (2009: 359).

Klâsik şiirimizde daha çok yukarıda da ifade edilen kınanın serinletici ve vücutta ateşten kaynaklanan harareti giderici özelliğinden söz edilir. Hevesnâme'den alınan "(Ey sevgilim!) Aşkının ateşi vücuduma öylesine tesir etti ki (bu yüzden vücuduma) yer yer kınalar yaktım" anlamındaki beyit durumu örneklendirmektedir.

Kılupdur tâb-ı 'ıškuñ şöyle te'sîr

Vücûdumda ki hunnâ beste yir yir

T. Câfer Çelebi / Hevesnâme b.3647

Kınanın, serinletici özelliğinin vurgulandığı beyitlerde, şâirler genel olarak ağaç yapraklarının sıcaktan kavrulduğu bir yaz mevsimi tablosu çizmişlerdir. Sıcaklığın etkisiyle renk değiştiren yaprakların üzerindeki kızılılık ile kınanın renginin ilişkilendirildiği beyitler, yaz sıcaklığından bunalan insanların serinlemek için kına yakmaları geleneğinin dikkate değer örnekleridir.

Harâretten göyindi verd-i hamrâ

Anuñ-çün yakdı engüştine hunnâ

L. Hamdî /Leylâ vü Mecnûn b.3886

Germâ temûzda eser idüp-durur meger

Kim böyle dest ü pâyine hunnâ yakar çenâr

Aşkî Div. k.3/13

3. Özel Gün ve Merasimlerde Kına

3.1. Düğünlerde Kına

Düğün merasimleri ile ilgili gelenekler arasında kınanın son derece özel bir yeri vardır. Düğünden bir gece önce hem gelin kıza hem de damada kına yakılması için düzenlenen kına geceleri geleneklerimizin vazgeçilmezlerindedir. Düğün öncesi yakılan kınanın sevinç ve gönül hoşluğunu ifade etmenin yanı sıra uğur ve bereket sembolü olduğu bilinir. Aynı zamanda, özellikle gelinin eline yakılan kına onun, evine ve eşine adanması, yuvasında mutlu olması maksadıyladır. Yukarıda söz konusu edilen kınanın kırmızı rengi de gelinin beline bağlanan kuşak ya da yüzüne

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 1
Volume: 5, Issue: 1
2016

örtülen kırmızı örtü gibi gerek klâsik dönemde gerekse günümüzde bekâretin simgesi addedilmektedir. Nev’înin aşağıda sunulan beyti, okuyucuyu gökyüzünde bir kına gecesi tablosunun içerisine dâhil etmektedir. Şafağın, kızıl renginden dolayı kınalanmış bir gelin olarak düşünüldüğü tablonun figürleri ise ay ve felektir. Ay, felek tası içinde kınasını karıp şafağı kınalayarak süslemiştir. Beyit, kına gecelerinde gelinin ortaya oturtulup etrafında ellerinde mum ve kına tasını taşıyıp dönen kızlar bulunması hayali üzerine kurgulanmıştır. Devir nazariyesine göre feleğin soğan halkaları gibi kat kat olduğu ve ters dönmüş bir tas şeklinde görünmesi düşüncesiyle söylenen beyit, feleğin bu halini kına karıştırılan tas olarak hayal etmeyi uygun kılmıştır. Ayın hilal şekli, mumun, ucundaki ateşi ile yarattığı şekle uygun düşerken gök kubbenin yani feleklerin her daim dönüşü hali de kına yakılacak gelinin etrafında dönen kızların hareketini yansıtmaktadır. Beyitte, gecenin koyu karanlığını ışığıyla aralayan ayın, şafak kızılığıyla birlikte yerini gün ışığına bırakması hadisesi, kına merasimi esnasında bütün ışıkların kapatılıp sadece mum ışığıyla aydınlatılan ortamda kına yakıldıktan sonra ışıkların açılarak aydınlatılması hayali üzerinden anlatılmıştır.

Hınnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh

Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyya

Nev’î Div. k.3/11

Sun’î, kına gecelerinde gelinlerinin ayaklarına da kına yakılması geleneğine işaret ettiği “Güzel mum, bu gece gelin olduğu için ayağına kına yaktılar” anlamındaki beytinde, öyle görünüyor ki mumun içine konulduğu kırmızı renkli bir şamdandan bahsetmektedir. Bu tabloda mumun kızıl alevi gelinin yüzündeki kırmızı örtü, mumun eriyen kısımları da şeffaf ve damlacık şeklindeki görünümüyle gelinin gözyaşları olmalıdır.

'Arûs oldu bu gice şem'-i ra'nâ

Anuñçün yakdılar pâyına hınnâ

Sun’î Div. mes.1

3.2. Bayramlarda Kına

Kültürümüzde özellikle de dinî bayramlarda süslenmek üzere yakılan kına, hem bayramın gelişinden duyulan sevinci ifade etmek hem de bereket ve uğur getirmesi düşüncesiyle kullanılmıştır. Câfer Çelebi, “Bu görünen gül değildir; ay, (tıpkı) güzellerin bayram gecesi ellerini (kınalaması) gibi, gül bahçesinin elini kınaladı” anlamındaki beyitte, gülün kırmızı rengi ile kınanın rengi arasındaki benzerlikten yola çıkarak bayram gecesi kadınların ellerine kına yakması geleneğine işaret etmektedir. Ayın, bayramın gelişini gösteren hilal şeklini kına yakmak üzere hazırlanmış bir parmak olarak

hayal eden şâir, yaprakları açılmış gülü de avuçları kınalı bir güzel gibi düşünmüştür.

Gül degül bu görinen yine şeb-i 'îdde mâh

Kef-i dilber gibi hınnâladı gülzârûñ elin

T. Câfer Çelebi Div. g.156/2

Bayramlarda sadece kadınların değil, çocukların da parmakları kınalanmaktadır. Necâtî'nin "Dünya annesi, bayram günü geldi diye ay çocuğunun parmağını kınaladı" anlamındaki beyti bu kabil bir söylemdir.

Mâder-i dehr yine tıfl-ı mehün parmağına

Rûz-ı 'îd irdi diyü eyledi hınnâ ile al

Necâtî Div. k.16/6

Dinî bayramlarımızdan olan kurban bayramında, kurban edilecek hayvana kına yakılması geleneği malumdur ve bu kına, Allah'a adanışın bir sembolüdür. "Kurban bayramında neden eline kına yakıyorsun; (elini kınalamak için) sana kavuşma bayramında kurban olan (âşıkların) kanı yeter" anlamındaki aşağıdaki beyitte, kurbanın kanı ile kınanın rengi arasındaki benzerlikten yola çıkılarak hem söz konusu geleneğe işaret edilmekte hem de kurban bayramlarında ellerin kına ile süslenmesi âdeti ifade edilmektedir.

Vuslatuñ 'îdine kurbân olanuñ kanı yeter

'îd-i adhâda niçün destüñe hınnâ yakasın

Zâtî Div. g.1211/4

3.3. Gazâ ve Fetihlerde Kına

Kınanın yukarıda da ifade edildiği üzere adanmışlığı ifade eden sembolik bir vasfının olması ve dinimizce de kabul gören yönü, onu zihinlerde koruyucu bir maddi kültür ögesi, şans getiren bir unsur olarak şekillendirmiştir. Bu bağlamda, dönemin kültüründen beslenerek, gerek Osmanlı sosyal yaşamına gerekse tarihine dair vesikalar sunan klâsik şiirimizde işaret edilen, düşmanla savaşa giden gazilerin atlarının ayaklarına kına yakılması geleneği öyle anlaşılıyor ki kınaya, girilen işin hayırla sonuçlanması adına uygulanan koruyucu bir tılsım misyonu da yüklemektedir. "Gaziler, kılıçlarının suyu ile düşman kanını yere karıp, (o kanla) atlarının ayaklarını kınaladılar" anlamındaki aşağıdaki beyit, sözü edilen geleneği örneklendirmektedir. Beyitte kullanılan "âb" sözcüğü, kılıca su verme işlemini hatırlatmanın yanı sıra toz haldeki kınanın suyla ezilerek sürülecek yere tatbik edilmesi durumunu da ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır. Kına ve kan arasındaki renk benzerliği üzerine kurgulanan

beyit, kılıcın, su ve kınayı karıştırmaya yarayan gereç olarak hayal edildiği bir kompozisyonda sunulmuştur.

Âb-ı tıgıyla karup yirlere düşmen kanını

Gâzîler atları ayağına yakdı hınnâ

Şem'î Div. k.2/21

Şâirler, düşmanla savaşta at ayağına yakılan kınanın uğur getireceğine de inanmaktadırlar.

Gâzîler pây-i semendin yine hınnâladılar

Hün-ı a'dâyı o dem k'eylediler seyl-i revân

Bâkî Div. k.2/23

Revânî, gaza ve fetihlerde sadece atların ayağının değil, aynı zamanda savaşa katılan askerlerin ellerinin kınalandığını bildirmektedir. Düşmanla savaşmak, vatan toprağını kâfirlerin kanı ile sulamak gaziler için büyük bir mutluluk kaynağı, şâirin ifadesiyle âdeta düğün bayram coşkusudur. Dolayısıyla gazilerin ellerindeki kına sevinç, adanış ve kutluluk ifadesidir.

Leşker-i küffâr ile cengüñ düğün bayramdur

Hün-ı a'dâdan durur gâzîlere hınnâ-yı 'îd

Revânî Div. k.3/17

Kılıcın düşmanla savaşan bir yiğit şeklinde kişileştirildiği diğer bir beyitte ise kına, kılıcı kullanan kişinin bileğini manen güçlendirmek ve düşmanın kılıç darbelerinden korunmasını sağlamak amacıyla yakılmaktadır.

Hınnâ-yı hün-ı haşm ile rengîn idüp elin

'îd-i gazâ-yı ekber ide bî-şümâr tıg

Ü. İshak Çelebi Div. k.5/39

Sonuç

Toplumları bir arada tutarak bütünleştiren gelenek ve görenekler, kültürel belleğin en mühim değerlerindedir. Türk toplumunun yüzyıllardır koruduğu, nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaştırdığı bu geleneklerden biri de "kına yakma" geleneğidir. Günümüzde hâlâ düğünlerin ve kına gecelerinin hatırı sayılır sembolik bir unsuru olma fonksiyonunu üstlenen kına, gündelik hayattaki kullanımından yola çıkılarak edebiyatımızda da türküler, ninniler, atasözleri ve halk hikâyeleri içerisindeki yerini almıştır.

Yüzyıllardır süregelen ritüeller ve gündelik hayata dair uygulamalarla halkın belleğine koruyucu bir maddi kültür öğesi, şans getiren bir unsur, aynı zamanda da adanmışlığı ifade eden bir sembol olarak kazınan kına,

önemli ölçüde kültürümüzden ve geleneklerimizden beslenen klâsik şiirimize de konu olmuştur. Klâsik dönem şâirlerinin kaleminde renkli hayallere malzeme olan kına; kan, şafak, sıcaktan kavrulmuş yaprak gibi motifler eşliğinde baştan ayağa kızıl tablolar oluşturmuştur.

Kınanın gündelik yaşamda elleri, ayakları, saçları ve sakalları renklendirmek aynı zamanda güzelleştirmek maksadıyla kullanılmasını türlü benzetmeler ve klâsik edebiyatımızın klişeleriyle anlatan şâirler, sevgilinin elini –kurban rolündeki- aşığının eli ile kınalamış, ihtiyarlamış dünyanın ağaran saçlarını felek tasında karıştırdıkları kına ile boyamışlardır.

Düğünlerde, bayramlarda, gazada ve fetihlerdeki fonksiyonuyla da söz konusu edilen bu maddi kültür ögesi bereketin, uğurun, şansın ve sevincin ifadesi olması ve bu yönüyle kazandığı sembolik vasfıyla şâirlerin beyitlerini renklendirmiş ve süslemiştir. Klâsik dönem şâirlerinin mazmun ve estetik klişe kullanımları arasında önemli bir yer edinen kına, bu dönem edebiyatının halk kültürü ve gündelik yaşama dair ne derece izlenimci ve kültürel bellekte yer eden maddi kültür unsurlarını kullanmakta ne derece usta olduğunu göz önüne sermektedir.

Kaynakça

- Aynacı, Mihrican (hızl), Şirvânî Muhammed Bin Mahmûd, Sultâniyye (İnceleme-Metin-Dizin), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2014.
- Bareilles, Bertnart, Eski İstanbul'da Frenk ve Levanten Mahalleleri, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2003.
- Bayat, Fuzuli, Türk Mitolojik Sistemi, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çakır, Zehra Vildan (hızl), Hevâyî (Abdurrahman Kubûrîzâde) Dîvânının Tenkildi Metni ve İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Tanyeri, M. Ali (hızl), Üsküplü İshak Çelebi Dîvânı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989.
- Çelebioğlu, Amil, Türk Ninniler Hazinesi, İstanbul, Kitabevi, 1995.
- Ekici, Savaş, "Gaziantep'te Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri Üzerine Bir Araştırma", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Seksiyon Bildirileri, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, İstanbul, TDK, 2009.
- Erünsal, İsmail (hızl), T. Cafer Çelebi Dîvânı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.
- Genç, Reşat, Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, Ankara, AKMB, 2009.
- Kâhya, Esin (hızl), İbn-i Sînâ El- Kânûn Fi't-Tıbb, Ankara, AKMB Yayınları, 2000.
- Kalafat, Yaşar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990.
- Karacan, Turgut (hızl), Sâbit Dîvânı, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Karavelioğlu, Murat A. (hızl), Şem'î Dîvânı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1947.
- Mengi, Mine (hızl), Mesîhî Dîvânı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1995.
- Mütercim Asım, Burhân-ı Katı, Haz. M. Öztürk, D. Örs, Ankara, TDK, 2009.
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara, MEB, 1998.

- Ruska, J., "Kına", İslam Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, MEB, 2001.
- Soysaldı, Aysel vd., "Kına-Adıyaman Örneği", İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet Kitabı, İstanbul, Kitabevi, 2009, s.237-243.
- Sungur, Necati (hızl), T. Câfer Çelebi Heves-nâme, Ankara, TDK, 2006.
- Şentürk, A. Atilla, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)" Türk Dünyası Araştırmaları, S. 90, Y. 1994, s. 131-179.
- Tarlan, Ali Nihad (hızl), Necatî Beg Divanı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.
- Tarlan, Ali Nihad (hızl), Ahmed Paşa Dîvânı, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
- Tarlan, Ali Nihad (hızl), Zâtî Dîvânı (Gazeller), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Tulum, Mertol, Tanyeri, M.Ali (hızl), Nev'î Dîvânı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Yaylagül, Özen, Ebvâb-ı Şifâ (Metin Dilbilimsel Bir İnceleme),Ankara, KÖKSAV, 2010.

Dijital Kaynakça

- Avşar, Ziya, Revânî Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10642,giris-revanipdf.pdf?0> 10.05.2015)
- Gürgendereli, Müberra (hızl), Mostarlı Ziyâ'i Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78386/mostarli-ziyai-divani.html>, 10.05.2015)
- Küçük, Sabahattin (hızl), Bâkî Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10596,baki-divani-sabahattin-kucuk.pdf.pdf?0>, 10.05.2015)
- Saber, Bilal, Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi'nin Arap, Fars ve Türk Edebiyatı'nda Ele Alınış Biçimi ve Lârendeli Hamdî'nin Eseri, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10698,leylamecnnpdf.pdf?0>, 10.05.2015)
- Taş, Hakan (hızl), Vusûlî Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf>, 10.05.2015)
- Yakar, H. İbrahim (hızl), Gelibolulu Sun'î Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10612,gelibolulupdf.pdf?0>, 12.05.2015)
- Yenikale, Ahmet, Sünbül-Zâde Vehbî Dîvânı, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0>, 12.05.2015)
- (<http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/2090.html>, 05.05.2015)

